

Popela, Jaroslav

K pojmu predikace

In: *Otázky slovanské syntaxe. II, Sborník symposia "Strukturní typy slovanské věty a jejich vývoj"*, Brno 20.-22.10.1966. Bauer, Jaroslav (editor). Vyd. 1. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1968, pp. 119-122

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/120053>

Access Date: 19. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

K POJMU PREDIKACE

Vycházím z Trostova pojetí věty, jak je formulováno v jeho stati *Subjekt a predikát*, AUC 1962 — Slavica Pragensia IV, 267—269.

Několik nejnútnejších citátů z této stati: „Věta se dá vymezit jako pole syntaktických vztahů. Syntaktické vztahy jsou obecně formální vztahy sounáležitosti slov v rovině jazykového projevu; jsou buď determinační, nebo nedeterminační — kopulativní. Syntaktické vztahy nepřesahují větu. Slovo bez syntaktického vztahu k slovům předcházejícím nebo následujícím se rovná větě. Věty zpravidla obsahují hlavní vztah determinační, tj. vztah predikační, i vedlejší determinační vztahy.“ (267) „Že věta musí být chápána jako jednotka formální, vyplývá už z toho, že dlouhé věty lze převést na krátké a obrácené. Ale determinace je nesporně prvek významový. V determinaci je jeden z dvou termínů jednosměrně přiřčen druhému.“ „Někteří se i nyní dovolávají příznaku dynamičnosti nebo aktuálnosti, který prý odlišuje predikaci od determinace (atributivní). Predikace je prý výrazem zvláštní psychické aktivity. Ale akt mluvení se sotva dá pochopit tak, že v jednom úseku řeči se za sebou řadí různé druhy aktivity. Zde však záleží pouze na tom, jaká je hodnota výrazu.“ (268) „Větu (větlost) je třeba pokládat za hodnotu relativní. Na to ukazuje už rozdíl mezi větou hlavní a vedlejší.“ „I když věta je jednotka syntaktická a nikoli sémantická, může sémantika přece dotvářet samostatnost věty, samostatnost založenou na syntaxi.“ (269)

Uvedené pojetí věty je vlastně založeno na tom faktu, že většina vět má syntaktické jádro, na něž bývají „navěšeny“ vedlejší syntaktické vztahy, vytvářející tak vymezené (uzavřené) pole. Vidím však v Trostově pojetí jistý rozpor: definuje syntaktické vztahy jako vztahy formální, ale přitom je chápe i sémanticky, jak o tom svědčí jejich sémantické názvy „determinační — nedeterminační“ (srov. výše tvrzení, že „determinace je nesporně prvek významový“). Podle mého názoru je třeba rozlišovat syntaktické vztahy formální, tj. vztahy mezi (zvukovými) formami slovních tvarů, a syntaktické vztahy významové jakožto nejobecnější vztahy mezi významy slovních tvarů: srov. v mém *Příspěvku k základním syntaktickým vztahům a k syntaktickým prostředkům* (Bulletin VŠR JL IV, 1960, 109—130) na jedné straně formální závislost (kongruenci, rekcii, přimykání) a vzájemné formální přizpůsobení včetně formální souřadnosti, na druhé straně predikaci, determinaci a koordinaci. Pojem (zvukové) formy ovšem rozšiřuji z formy vnější i na formu vnitřní, již rozumím formální potence jazykových tvarů, tj. a) možnosti kombinační (distribuční), b) možnosti transformační, c) možnosti poziční (kombinační a transformační).¹ Formální jádro věty signalizuje výpovědní funkci (je jejím nositelem), vedlejší formální vztahy signalizují vedlejší vztahy významové. Věta je tedy polem syntaktických vztahů jak formálních,

¹ Viz moji stať *K teorii jazykového znaku*, Bullétin ÚR JL VIII, 1964, 21.

tak významových; skutečně podstatné pro vymezení věty jsou ovšem vztahy formální, protože uzavřenost pole vztahů významových je velmi relativní.

Formální jádro věty je v našich jazycích buď „dvoukomplexní“ (sestavá ze dvou slovních tvarů, ev. jejich ekvivalentů), nebo „jednokomplexní“ (sestavá z jednoho slovního tvaru, ev. jeho ekvivalentu).² O predikaci lze však mluvit jen tehdy, je-li formální jádro věty (ať už dvoukomplexní, nebo jednokomplexní) významově dvojjmenné. Je jí v mém pojetí obecný vztah mezi oběma významovými složkami formálního jádra věty. Predikace je tedy významově syntaktický vztah větotvorný (neplatí ovšem, že každá věta obsahuje predikaci). Komplexy (dvoukomplexního) formálního jádra věty nejsou v našich jazycích ve vztahu prosté formální závislosti, nýbrž jde tu o formální vztah, který označují vzájemné formální přizpůsobení: tak v rus. větě *Дему notion в сады* je *notion* vnější formou závislé na *дему* (kongruuje s *дему*), čili *дему* je tu dominujícím komplexem, avšak na základě vnitřní formy je centrálním, a tedy dominujícím komplexem věty *notion* — věta je na něj transformovatelná (redukovatelná), aniž se ztrácí její větný charakter (*В сады notion, По notion*); podobně je tomu např. s čes. větami *Дěti zpívají на zahradě* — *На zahradě se zpívá*, ev. *zpívají, Zpívá se*. Oba komplexy jsou tu tedy formálně rovnocenné, avšak na rozdíl od formální souřadnosti nelze konstrukci zredukovat na kterýkoli z obou komplexů, nelze ji rozšířit o další rovnocenné komplexy a nelze mezi komplexy vložit spojku.³ Naproti tomu v *ноющая дему* i v *zpívající дечи* není mezi vnější a vnitřní formou „rozpor“ — jde o prostou (jednosměrnou) závislost (dominujícím komplexem je substantivum). Významově syntaktický vztah vyjádřený v prvním případě vzájemným formálním přizpůsobením a v druhém případě formální závislostí lze považovat v obou případech za determinaci, avšak první determinace je jazykově stylizována⁴ jako determinace hlavní neboli predikace (viz výše citát z Trosta). — Formální jádro věty, schopné samo o sobě signalizovat výpovědní funkci, má také např. rus. věta *Нам удму*: mezi oběma slovy existuje vzájemné formální přizpůsobení, dané spojením slovesa bezpředmětového s dativem. Významový syntaktický vztah je zde tedy třeba rovněž považovat za predikaci.

Podle právě uvedeného pojetí je predikace vztah syntagmatický a zároveň, jak jsem již uvedl, vztah větotvorný. Není však větotvorným vztahem v tom smyslu, jaký jí (v rámci vět slovesných) přisuzuje např. M. Grepl ve svém příspěvku na I. syntaktické konferenci v Brně⁵. „Predikační“ kategorií času v našich jazycích nevyjadřují ani všechny finitní slovesné tvary (jejím nositelem není imperativ a v ruštině dokonce ani kondi-

² K pojmům „dvoukomplexní“ a „jednokomplexní“ srov. pozn. překl. (pod čarou) stati A. G. Spirikina v čas. *Советская věda — Jazykověda* 2, 1952, 254. K této poznámce se ještě vrátím níže; zde jen upozorňuji na to, že spojení spony se jménem považuji — na základě vnitřní formy — za jeden komplex, za ekvivalent slovního tvaru (srov. můj *Пříspěvek k základním syntaktickým vztahům...*, s. 121).

³ Srov. координационный тип связи u B. A. Успенского, *Структурная типология языка*, Москва 1965, 90.

⁴ Srov. „význam“ jako „obsah v zrcadlení formy“ u M. Dokulila a F. Daneše, *K tzv. významové a mluvnické stavbě věty*, sb. O vědeckém poznání soudobých jazyků, Praha 1958, 232.

⁵ *K některým metodologickým otázkám interpretace jazykových změn*, sb. Otázky slovanské syntaxe, Praha 1962, 154 n.

cionál) a ve větách s obecně platným obsahem (např. *Všechno se mění, Velryba je savec*) je čas „neutralizován“. Mimoto vůbec nejsou nositeli kategorie času a kategorie modu věty neslovesné (nesponové), takže nelze tyto kategorie považovat za nutné příznaky věty. Rozšíříme-li obě kategorie na syntaktické „kategorie“ času a modálnosti jakožto složky Vinogradovovy predikativnosti, pak hlavní námitkou proti jejich větovornosti je to, že existuje i nevětné časové určení (např. *kdysi slavné město, včera náhrhané třesně*) a nevětná modálnost (např. *Pochází z Oravy, nejkrásnějšího snad kraje Slovenska, Patrně váš chlapec rozbil okno*⁶).

Jsou-li determinace, predikace a koordinace významovými syntaktickými vztahy, jsou i členy větné nejobecnějšími významy ve větě. Podmět a přísudek jsou pak významy základní, nejobecnější významy komplexů formálního jádra věty. Protože dvojjmennou větu lze obvykle redukovat na přísudek, považují přísudek za významové jádro věty a podmět (vyskytující se jen ve větě dvojjmenné) za významové východisko věty. Uznáme-li tedy také v rus. větě *Ям удму* predikaci, je třeba počítat v ní nutně i s podmětem (*я*) a přísudkem (*удму*).

Zastavme se nyní v krátkosti u otázky dvojjmennosti a jednočlennosti vět. Považují za velmi vhodné rozlišovat na jedné straně dvoukomplexnost a jednokomplexnost a na druhé straně dvojjmennost a jednočlennost podle pozn. překl. na s. 120 (v pozn. 2 pod čarou). Podle mého mínění je však třeba považovat tento rozdíl za rozdíl ve vnější formě a nezahrnovat sem dvojjmennost a jednočlennost významovou. Tak čes. věty *Jaro, Pozor!, Svítá, Zvonili poledne, Pracuji* v uvedené pozn. překl. jsou i pro mne jednokomplexní, ale komplex *svítá* považují za dvojjmenný (*svítá-á*) (stejně jako *zvonil-i* a *pracuj-i*); významově je ovšem *Svítá* věta jednočlenná, jak to ostatně „signalizuje“ (napovídá) vnitřní forma (netransformovatelnost *svítá* v *svítám, svítáš, svítáme, svítáte, svítají*). Rus. *Я работаю* je věta dvoukomplexní, přičemž přísudek je dvojjmenný, *Я работаю* je rovněž věta dvoukomplexní, ale přísudek je jednočlenný („nulový“ morém zde nevyjadřuje kategorii osoby, nýbrž jen „shodu podle smyslu“ s podmětem v rodě),⁷ hovorová věta *Работаю* je jednokomplexní, ale s komplexem dvojjmenným, stejně jako čes. věty *Pracuji* i *Pracoval jsem* (v složeném tvaru minulém kategorii osoby vyjadřuje pomocné sloveso⁸), zatímco *Я работаю* i *Я jsem pracoval* jsou věty dvoukomplexní s dvojjmenným přísudkem; významově jsou všechny uvedené věty dvojjmenné, čili obsahují významově syntaktický vztah predikaci. *Он работает* je dvoukomplexní věta s dvojjmenným přísudkem, *Работаю* jednokomplexní věta s dvojjmenným přísudkem, přičemž významově je první věta dvojjmenná (obsahující tedy predikaci), kdežto druhá věta je buď jednočlenná (neobsahující tedy predikaci), nebo hovorová dvojjmenná (obsahující tedy predikaci); *Pracuji* je jednokomplexní věta dvojjmenná, významově rovněž dvojjmenná, a to buď s podmětem určitým, nebo neurčitým, *Pracuje se* také jednokomplexní věta dvojjmenná (kategorii osoby vyjadřuje koncovka

⁶ Příklady ze stati M. Dokulila *K modální výstavbě věty*, sb. Studie a práce lingvistické I, Praha 1954, 262.

⁷ *Я работаю, я работаю* apod. nelze pokládat za složené tvary slovesné; srov. moji stat *Ke zkoumání kategorie osoby v současné ruštině*, Bulletin ÚRJL X, 1966, 115.

⁸ *Pracoval jsem* je tedy komplex dvouslovný; srov. odpovídající komplex jednoslovný v (nové) polštině (*pracowałem*).

-e), významově však jednočlenná (formálním příznakem významové jednočlennosti je se ve spojení s tvarem 3. osoby sg.).

Nakonec ještě poznámku k větám bez formálního jádra, které by samo o sobě jednoznačně signalizovalo výpovědní funkci. Zde do popředí vystupuje intonace jako formální prostředek, jehož nejdůležitější funkcí je vyznačování hranice vět⁹.

К ВОПРОСУ О ПОНЯТИИ ПРЕДИКАЦИЯ

Автор исходит из понимания предложения как поля синтаксических отношений у П. Троста, но различает формальные синтаксические отношения и семантические синтаксические отношения (хотя истинно существенными для определения предложения являются формальные отношения, так как замкнутость поля семантических отношений очень относительна). Формальное ядро предложения является в наших языках или „двухсоставным“ (оно состоит из двух форм слова или их эквивалентов), или „односоставным“ (оно состоит из одной формы слова или ее эквивалента). О предикации автор говорит только в том случае, где формальное ядро предложения является семантически двучленным, и он считает ее общим отношением между его обоими семантическими компонентами, т. е. семантическим синтаксическим отношением; предикация в наших языках обычно сигнализируется формальным синтаксическим отношением, которое автор обозначает „взаимное формальное приспособление“, расширяя понятие (звуковой) формы также на внутреннюю (звуковую) форму, под которой он подразумевает формальные потенции форм языка (комбинационные [дистрибуционные], трансформационные, позиционные). Следовательно, предикация в приведенном выше толковании является отношением синтагматическим и одновременно образующим предложение, но не в том смысле, что оно включает в себя морфологические категории времени и наклонения или по крайней мере синтаксические „категории“ времени и модальности (первые не выражаются даже всеми формами глагола, последние не являются характерными только для предложения). — В статье различаются предложения (формально) двухсоставные и односоставные (т. е. формально двучленные и одночленные в рамках ядерного сочетания слов), формально двучленные и одночленные (т. е. формально двучленные и одночленные внутри ядерного слова) и семантически двучленные и одночленные. — У предложений без формального ядра, которое само по себе однозначно сигнализировало бы функцию высказывания, на первый план выступает интонация.

⁹ Srov. Trostovu recenzi Danešovy knihy *Intonace a věta ve spisovné češtině* v SaS 20, 4959, 74.